

Izabela Hasińska

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
izahasin@up.poznan.pl

Trwałość składu osobowego spółki cywilnej a wejście do spółki spadkobierców zmarłego wspólnika

Sustainability of the Composition of Partners in a Civil Law Partnership and Entering of the Deceased Partner's Heirs Into the Partnership

Abstract: The paper covers the concept of the sustainability of the composition of partners in a civil law partnership and, in this context, the entering of the deceased partner's heirs into the partnership in that partner's place. The article aims at evaluating the composition of partners in a civil law partnership and the consequences relating to it. It is equally important to determine whether it is the membership, participation or share in a partnership that expires in the event of the partner's death. The Author states that the understanding of "share" in a civil law partnership does not correspond to the definition of share in the Code of Commercial Companies. Since the membership relates to participating in a specific structure, unit or entity and the civil law partnership as a contractual obligation is not an existence separate from its partners, it is not possible to acquire membership in a civil law partnership. The rights and obligations of a partner relating to their membership in a partnership are strictly connected with a partner and are not included in the estate. The entering of a partner's heirs into the civil law partnership in that partner's place is an exception to the rule of the sustainability of the composition of partners in a civil law partnership not an inheritance. The Polish legislator does not provide for any other inheritance title than under a last will and testament and under the law. Neither a contract nor a resolution is listed among the grounds to be appointed to the entire estate or to a part of it.

Keywords: civil law partnership, sustainability of a composition of partners, participation, death of a partner, inheritance, collective partner, management succession

Słowa kluczowe: spółka cywilna, trwałość składu osobowego, uczestnictwo, śmierć wspólnika, dziedziczenie, wspólnik zbiorowy, zarząd sukcesyjny

1. Uwagi wprowadzające

Spółka prawa cywilnego to stosunek prawny powstający z umowy, w ramach którego wspólnicy zobowiązują się do współdziałania w celu osiągnięcia zamierzonego celu gospodarczego poprzez działanie w sposób oznaczony. Preferowanym i przykła-

dowo wskazanym przez ustawodawcę sposobem działania jest wniesienie wkładu. Konstrukcja spółki cywilnej została oparta na zasadzie niezmienności składu osobowego. Prowadzi to do sporów tak, o dopuszczalność wstąpienia nowego wspólnika, jak i wystąpienie ze spółki czy przeniesienie uczestnictwa w spółce na inny podmiot¹. Z charakteru prawnego spółki wynika, że wspólników musi być co najmniej dwóch. Zasadniczo śmierć wspólnika w spółce dwuosobowej stanowi przyczynę rozwiązania spółki. Tym samym ustaje jego uczestnictwo w spółce. Wspólnicy, tak w umowie spółki, jak też w późniejszej uchwale, mogą postanowić, że w miejsce zmarłego wspólnika wejdą jego spadkobiercy. Jednakże w projekcie ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej² przewidziano możliwość wejścia do spółki cywilnej spadkobierców wspólnika także w przypadku braku stosownego zastrzeżenia w umowie spółki, jeżeli został ustanowiony zarząd sukcesyjny. Już w tym miejscu zaznaczyć należy, iż wejście spadkobierców zmarłego wspólnika nie stanowi dziedziczenia. Tym niemniej, w doktrynie został sformułowany pogląd, zgodnie z którym udział spółkowy jest względnie niedziedziczny, tj. niedziedziczny, ale włączalny do spadku³.

Jeśli chodzi o konstrukcję prawną spółki cywilnej, to generalnie ma ona stanowić uproszczoną formę wykorzystywaną przy celowej współpracy kilku podmiotów. Tymczasem kwestia charakteru prawnego spółki cywilnej, tak dawniej, jak i obecnie, jest źródłem wielości poglądów co do całej konstrukcji spółki. Część doktryny uznaje spółkę cywilną za jednostkę organizacyjną, inni za organizację, jeszcze inni za nietypowy stosunek zobowiązaniowy⁴. Natomiast sama umowa spółki cywilnej zaliczana jest do umów nazwanych, wielostronnych⁵, *inter vivos*, konsensualnych, przysparzających i kauzalnych, zobowiązujących i odpłatnych. Umowa spółki nie traci charak-

1 S. Grzybowski, System prawa cywilnego, t. 3, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976, s. 805.

2 Projekt ustawy: <http://legislacja.gov.pl/docs//2/12300657/12447340/12447341/dokument299769.pdf> (data dostępu: 12.10.2017 r.).

3 J. Kremis, (w:) E. Gniewek (red.), Kodeks cywilny, Komentarz do artykułów 535-1088, t. II, Warszawa 2004, s. 773-775.

4 Zob. A. Herbet, Spółka cywilna. Konstrukcja prawna, Warszawa 2008; J. Frąckowiak, Konstrukcja prawna spółki cywilnej, (w:) Ars et usus, Księga pamiątkowa ku czci sędziego Stanisława Rudnickiego, Warszawa 2005; tenże, Spółka jako podmiot gospodarczy. Podmiot gospodarczy – kilka uwag o konsekwencji wyodrębnienia tej kategorii podmiotów w prawie cywilnym, Wrocław 1995; tenże, Jednostka organizacyjna jako substrat osoby prawnej i ustawowej, (w:) Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana, Kraków 2005; K. Korzan, Spółka cywilna w kontekście praktyki notarialnej, „Rejent” 1999, nr 10; J. Lic, Warunki prawne uznania podmiotowości spółki cywilnej, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 3; A.W. Wiśniewski, Prawo o spółkach. Podręcznik praktyczny, Tom I. Wiadomości ogólne. Spółki osobowe, Warszawa 1990-1992; tenże, Uważaj na kodeks (2). Spółka jawna i spółka w organizacji – ułomne osoby prawne? Niejasności ułomności, „Gazeta Wyborcza” 2001, nr 39; I. Hasińska, Charakter prawny spółki cywilnej na tle historycznym i prawnoporównawczym, Poznań 2016.

5 Por. R. Longchamps de Berier, Zobowiązania, Lwów 1939, s. 572-573.

teru *inter vivos* także wówczas, gdy zawiera zapis o możliwości rozwiązania spółki w razie śmierci współnika⁶. Należy też zaznaczyć, choć marginalnie, że strony zawiązanego poprzez spółkę stosunku prawnego nie wykonują swoich zobowiązań jedna wobec drugiej, ale działają razem obok siebie i przez to wspólne działanie wykonują swe zobowiązania, tym samym uzyskują zaspokojenie poprzez osiągnięcie wspólnego celu. Umowa spółki cywilnej to także umowa o charakterze ciągłym⁷. W przeciwieństwie do umowy spółki handlowej, w wyniku zawarcia umowy spółki cywilnej nie powstaje podmiot odrębny od samych współników. Umowa, która zasadniczo może być zawarta w jakiegokolwiek formie, to porozumienie oznaczonych osób co do określonego działania. Tym niemniej, konsekwencją zawarcia umowy jest powstanie określonego składu osobowego, który tworzy ten zindywidualizowany stosunek spółki.

Podjęcie niniejszej tematyki ma znaczenie tak teoretyczne, jak i praktyczne. To na płaszczyźnie teoretycznej charakter prawny danego stosunku wyróżnia i determinuje wynikające z niego uprawnienia i obowiązki. Wielość poglądów, wobec dotychczasowego milczenia ustawodawcy w zakresie rozwiązań szczególnych powoduje, że są one samowolnie rozstrzygane w doktrynie. I tu należy wskazać na niedookreślenie pojęcia „spadkobiercy” w kontekście spółki cywilnej, zgody spadkobierców na wejście do spółki, czy też sposobu wykonywania obowiązków po wejściu w miejsce zmarłego współnika. Rozszerzeniem podjętych rozważań teoretycznych będzie nawiązanie do możliwości konstytutywnego nabycia członkostwa w spółce, co z kolei podkreśli charakter omawianego stosunku. Dodać należy, iż wybitnie osobowy charakter spółki będzie stanowił tło dla podjętych rozważań. Nie mniejsze znaczenie ma wykazanie, „co” wygasa w razie śmierci współnika, czy jest to jego członkostwo czy udział w spółce. Z kolei prowadzone spory teoretyczne wywołują trudności w stosowaniu prawa. Mając na uwadze powyższe, zasadne wydaje się przeanalizowanie, zarówno charakteru prawnego spółki cywilnej, jak i zasad prawa spadkowego. Z tego też względu, w pierwszej kolejności przedstawione zostaną pojęcia: niezmienności składu osobowego, uczestnictwa w spółce cywilnej, a dalej zasad wejścia spadkobierców w miejsce zmarłego współnika oraz wykonywania ich praw i obowiązków. Dopiero, na tej podstawie będzie możliwe sformułowanie oceny, choć w niektórych aspektach będzie ona kwestyjna. Ponadto, z dniem 1 stycznia 2018 r. ma wejść w życie ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej, której przepisy przewidują prawo wprowadzenia w spółce cywilnej zarządu sukcesyjnego. Tym samym nastąpi weryfikacja dotychczasowych rozwiązań proponowanych na tle omawianego stosunku. Z uwagi na ograniczone ramy artykułu, podjęte rozważania mają

6 A. Herbet, (w:) A. Szajkowski (red.), System Prawa Prywatnego, t. 16. Prawo spółek osobowych, Warszawa 2008, s. 519.

7 R. Longchamps de Berier, Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu art. 1-167, Warszawa 1934, s. 63-64.

charakter bardziej syntetyczny, a analizie zostaną poddane jedynie wybrane aspekty wskazanego tematu.

2. Trwałość stosunku spółki i niezmienność jej składu osobowego

Umowa spółki cywilnej tworzy stosunek zobowiązaniowy o charakterze trwałym, niezależnie od tego, czy została ona zawarta na czas oznaczony czy nieoznaczony⁸. Zachowuje ten charakter nawet wówczas, gdy zawarto ją dla przeprowadzenia pojedynczej transakcji. Należy zgodzić się z poglądem wyrażonym w doktrynie, zgodnie z którym wszystkie stosunki prawne, w których chociażby po jednej stronie występuje zobowiązanie do świadczenia ciągłego, należą do zobowiązań o charakterze trwałym⁹. Z kolei, z trwałym charakterem stosunku spółki ściśle związana jest zasada niezmienności składu osobowego. Fundamenty tej zasady tworzą wzajemne zaufanie, tudzież współdziałanie wspólników¹⁰. Trafne jest ujęcie spółki w ten sposób, że „spółka raz zorganizowana i w ruch puszczona, stanowi wspólne dobro więcej osób, które jest czymś więcej niż sumą wkładów i nie godzi się wszystkich wspólników tego dobra na życzenie lub z przyczyn dotyczących jednego pozbawiać”¹¹. Zasada niezmienności składu osobowego związana jest także z charakterem wspólnego majątku wspólników. Majątek ten stanowi przedmiot wspólności łącznej wspólników, wyznaczonej przez szczególny stosunek osobisty łączący wspólników, jaki kształtuje umowę spółki cywilnej¹².

Tym niemniej, kategoryczne ujęcie zasady niezmienności składu osobowego prowadziłoby do zablokowania jakichkolwiek zmian w jej składzie osobowym, a każda zmiana składu osobowego, np. wskutek śmierci wspólnika czy braku możliwości działania wywołanej ciężką chorobą, powodowałaby konieczność rozwiązania spółki. Tymczasem, ustawodawca w ramach regulacji spółki cywilnej dopuszcza możliwość wypowiedzenia uczestnictwa w spółce zawartej na czas nieoznaczony, a prawa do wypowiedzenia uczestnictwa nie można wspólnika pozbawić (art. 869 § 2 kc.¹³). Natomiast w art. 872 kc. przewidział możliwość wejścia spadkobierców na miejsce zmarłego wspólnika.

Jak zatem, na tle powyższych rozważań, prezentuje się zasada niezmienności składu osobowego? Przede wszystkim wskazać należy na niedopuszczalność przyjęcia nowego wspólnika do działającej spółki. Przyjęcie nowej osoby może nastąpić

8 Z. Radwański, Uwagi o zobowiązaniach trwałych (ciągłych) na tle kodeksu cywilnego, „Studia Cywilistyczne” 1969, t. XIII-XIV, s. 251 i n.

9 *Ibidem*, s. 251-255.

10 I. Hasińska, Charakter..., *op. cit.*, s. 184-185.

11 J. Korzonek, I. Rosenblüth (red.), Kodeks zobowiązań. Komentarz, t. I, Kraków 1936, s. 1268-1269.

12 I. Hasińska, Charakter..., *op. cit.*, s. 263-264.

13 Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r. poz. 459 ze zm.).

tylko w drodze zawarcia nowej umowy spółki i wówczas dochodzi do konstytutywnego nabycia uczestnictwa w spółce. Niedopuszczalne jest także przeniesienie udziału wspólnika w spółce na inną osobę. Taki zakaz ustawodawca sformułował w art. 863 kc. W aktualnym stanie prawnym nie ma też możliwości przekształcenia spółki cywilnej w podmiot jednoosobowy¹⁴. W takim ujęciu, zaprzeczeniem koncepcji niezmienności składu osobowego jest dopuszczanie możliwości translatywnego nabycia członkostwa w spółce cywilnej. Zakłada ono bowiem zawarcie umowy pomiędzy nowym a dotychczasowym, zaś nabywca jest kontynuatorem praw i obowiązków dotychczasowego wspólnika. Współdziałanie w ramach tego stosunku podejmowane jest poprzez oznaczone osoby i zachodzi pomiędzy tymi podmiotami¹⁵. Wzajemne zaufanie, osobisty stosunek łączący wspólników i cechy konkretnych wspólników są nośnikami konstrukcyjnymi struktury stosunku spółki. Wspólne dążenie wspólników do osiągnięcia założonego celu gospodarczego z bezudziałowym charakterem wspólnego majątku wspólników to właśnie podstawa zasady niezmienności składu osobowego spółki. Wspólnik, podejmując współdziałanie w ramach spółki, staje się jednocześnie uczestnikiem wspólnego przedsięwzięcia¹⁶.

3. Udział, członkostwo czy uczestnictwo w spółce cywilnej

Trudno jednoznacznie stwierdzić w świetle polskiego ustawodawstwa, co może być przedmiotem „nabycia” w spółce cywilnej. Mając to na uwadze, rozważenia wymagają trzy pojęcia, a mianowicie pojęcie członkostwa, udziału i uczestnictwa w spółce. Jak już wskazywano, w doktrynie wyrażane są rozmaite poglądy na tle charakteru prawnego spółki cywilnej. Ci przedstawiciele doktryny, którzy uważają spółkę cywilną za pewnego rodzaju jednostkę organizacyjną, definiują „członkostwo” jako element złożonego, wielostronnego stosunku prawnego spółki, wyodrębniony na podstawie kryterium podmiotowego. Natomiast za synonim pojęcia członkostwa traktuje się „ogół praw i obowiązków wspólnika”¹⁷. Z kolei obowiązujący podział, klasyfikuje ogół praw i obowiązków związanych z uczestnictwem w spółce na prawa korporacyjne i majątkowe. Także za poglądem wyrażonym w doktrynie, na gruncie formułowanych definicji praw majątkowych, trudno jest uznać za prawa niemajątkowe prawa korporacyjne, służące z reguły ochronie interesów gospodarczych¹⁸.

Charakteryzując zakres „członkostwa” w spółce cywilnej można przyjąć, iż ma ono, co do zasady, charakter majątkowy. W aspekcie majątkowym, chodzi o prawo

14 Zob. wyrok NSA z dnia 9 kwietnia 1991 r., SA/Wr 48/91, ONSA 1991, nr 3-4, poz. 56; także wyrok NSA z dnia 10 października 1994 r., II SA 826/93, OSP 1996, nr 6, poz. 105 z glosą W. Kubali.

15 A. Koch, J. Napierała (red.), *Umowy w obrocie gospodarczym*, Kraków 2006, s. 246.

16 Zob. szerzej I. Hasińska, *Charakter...*, *op. cit.*, s. 175-200.

17 A. Herbet, *Spółka...*, *op. cit.*, s. 267-268.

18 *Ibidem*, za poglądem S. Sołtysińskiego.

„członkowskie” jako sumę praw wspólniczych, które muszą być ujmowane łącznie, nie zaś o poszczególne prawa, które są różnie kwalifikowane¹⁹. Istota praw majątkowych polega na realizacji interesu ekonomicznego podmiotu uprawnionego²⁰. Na gruncie spółki cywilnej, podłożem aktywności wspólników jest kolektywne osiągnięcie celu gospodarczego. Sam cel może mieć charakter zarówno zarobkowy (zysk), jak i niezarobkowy (np. zaoszczędzenie na kosztach). W definicji celu gospodarczego zazwyczaj podkreśla się dążenie do osiągnięcia skonkretyzowanej korzyści i w tym rozumieniu jest on policzalny w jednostkach pieniężnych²¹. Majątkowy charakter „członkostwa” w spółce należy zatem ujmować przez pryzmat jej osobowego charakteru. W tym stanie rzeczy stanowi ono prawo zespolone z osobą wspólnika, tym samym będąc pewnym zespoleniem elementu osobistego z elementem majątkowym²². Sama dopuszczalność zbycia „członkostwa” w spółce cywilnej jest przedmiotem otwartego sporu w doktrynie²³.

W ramach regulacji spółki cywilnej ustawodawca niejednokrotnie używa pojęcia „udział”. Tu można wymienić: art. 863 § 1 kc., gdzie formułuje zakaz rozporządzania udziałem we wspólnym majątku wspólników i w poszczególnych składnikach tego majątku; art. 863 § 3 kc., gdzie w stosunku do wierzyciela wspólnika określa zakaz żądania zaspokojenia z udziału wspólnika we wspólnym majątku oraz w poszczególnych składnikach tego majątku w czasie trwania spółki; z kolei w art. 867 kc. reguluje udział w zyskach i w stratach, a w art. 869 i 870 kc. dopuszcza wypowiedzenie udziału przez wspólnika i przez wierzyciela osobistego wspólnika. Pomimo używania pojęcia „udział”, ustawodawca nie podaje jego definicji. Przyczynę niedoprecyzowania może stanowić zamysł o nieutożsamianiu „udziału” w spółce cywilnej z udziałem w spółce kapitałowej. W zakresie samego „udziału spółkowego” został wyrażony pogląd, że to niezupełnie trafne uproszczenie określające ogół praw i obowiązków wspólnika stanowiących treść stosunku jego uczestnictwa w spółce, czyli pewnego rodzaju odpowiednik ujęcia udziału w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością lub akcji jako prawa podmiotowego²⁴. Tytułem porównania dodać należy, iż w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością nie ma przepisu, który zakazywałby rozporządzenia udziałem. Zbywalność udziału to cecha charakterystyczna spółek kapitałowych. Jednocześnie, pomimo zaliczania do udziału również obowiązków, jest

19 J.P. Naworski, (w:) System Prawa..., t. 16, *op. cit.*, s. 235.

20 M. Pyziak-Szaficka, Prawo podmiotowe, „Studia Prawa Prywatnego” 2006, nr 1, s. 64.

21 M. Rudnicki, (w:) R. Szczepaniak (red.), Nowe prawo spółek, Gorzów Wlkp. 2001, s. 97.

22 A. Jędrzejewska, Zagadnienia konstrukcyjne spółek osobowych – członkostwo, „Przegląd Prawa Handlowego” 1994, nr 2, s. 14, jednakże autorka akcentuje osobisty charakter członkostwa.

23 I. Hasińska, Charakter..., *op. cit.*, s. 195-210; tenże, Dopuszczalność zmian podmiotowych w ramach stosunku spółki cywilnej, (w:) L. Moskwa (red.), Wybitni polscy i rosyjscy cywiliści, Poznań 2015, s. 457-471.

24 J.P. Naworski, (w:) T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz (red.), Komentarz do kodeksu spółek handlowych, Spółki osobowe, Warszawa 2001, s. 162.

on traktowany jako synonim prawa podmiotowego wspólnika, prawa członkostwa czy prawa uczestnictwa w spółce. Jednakże, w tym sensie, odróżnić należy członkostwo jako stosunek prawny wspólnika ze spółką – od udziału, który jest tylko elementem treści stosunku członkostwa. Członkostwo obejmuje więc prawa i obowiązki, zaś udział jest to prawo podmiotowe wspólnika spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, złożone tylko z uprawnień. Obowiązki są konsekwencją stosunku członkostwa, mają w odniesieniu do udziału charakter akcesoryjny.

W doktrynie prawa cywilnego prezentowane są różne definicje „udziału” w spółce cywilnej. I tak, na tle art. 863 kc. został przedstawiony pogląd, iż przez udział należy rozumieć nie udział wspólnika w samym zysku, lecz w globalnej wartości całego wspólnego majątku wspólników, chodzi więc o prawo przysługujące wspólnikowi w stosunku do całości wspólnego majątku, a którego rozmiary będą sprecyzowane w chwili rozwiązania spółki, natomiast określenie tych udziałów następuje według zasad partycypacji w zyskach²⁵. Inna definicja udziału zakłada, że „udział” to całokształt praw majątkowych wspólnika, który składa się z czterech części: a) niezbywalnego prawa do części majątku spółki, b) prawa do zwrotu wydatków w razie ustania stosunku spółki, c) prawa do części zysku, d) ewentualnych roszczeń do spółki o zwrot kosztów lub roszczeń regresowych²⁶. Z kolei w orzeczeniu z dnia 22 maja 1973 r.²⁷ wydanym w czasie obowiązywania Kodeksu zobowiązań²⁸, Sąd Najwyższy uznał, że roszczenie o wypłatę wartości udziału wspólnika, który zmarł, należy do spadku po nim, a wartość ta powinna być ustalona w trybie określonym w art. 575 kz. W uzasadnieniu orzeczenia wskazał, że nie można utożsamiać pojęcia „członkostwa w spółce” z pojęciem „udziału”. Z chwilą przystąpienia do spółki i wniesienia wkładu wspólnik nabywa dwojakiemu rodzaju prawa i obowiązki. Należą do nich takie, które są ściśle powiązane z osobą wspólnika oraz jego członkostwem w spółce i które wygasają wskutek jego śmierci (por. np. art. 552 i 566 kz. w zw. z art. 570 pkt 1 kz.), i te zgodnie z art. 1 § 2 prawa spadkowego nie należą do spadku. Wśród nich są także takie prawa i obowiązki majątkowe, które mogą być realizowane czy to w czasie przynależności wspólnika do spółki (por. np. art. 562, 564 § 2 i art. 567 kz.), czy też dopiero z chwilą ustąpienia ze spółki (por. art. 570 i 575 kz.), i te zgodnie z art. 1 § 1 prawa spadkowego należą do spadku. Dalej sąd argumentował, że przez cały czas przynależności do spółki wspólnik ma w niej prawo majątkowe zwane „udziałem” i dlatego np. to już istniejące prawo może wypowiedzieć (art. 570 pkt 4 kz.). Jedynie wymagalność roszczenia o wypłatę udziału w pieniądzu jest ograniczona warunkiem zawieszającym określonym w art. 570 i 575 § 1 kz. Nie ulega zaś wątpliwości, że

25 L. Stecki, (w:) J. Winiarz (red.), Kodeks cywilny z komentarzem, t. 2, Warszawa 1989, s. 782.

26 A.W. Wiśniewski, Prawo o spółkach, podręcznik praktyczny, t. I, Warszawa 1992, s. 90-91.

27 Wyrok SN z dnia 22 maja 1973 r., II CR 184/73, OSN 1974, nr 3, poz. 52.

28 Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. z 1933 r. Nr 82, poz. 598).

do spadku należą także te prawa i obowiązki majątkowe spadkodawcy, które stały się wymagalne dopiero w chwili jego śmierci lub nawet później. Z tych względów należy uznać, że roszczenie o wypłatę w pieniądzu wartości udziału zmarłego wspólnika należy do spadku po nim, a wartość ta powinna być ustalona w trybie określonym w art. 575 k.z.

Jak widać, rozumienie „udziału” w spółce cywilnej różni się od pojęcia udziału w kodeksie spółek handlowych. Mając na uwadze powyższe można stwierdzić, że poprzez „udział” w spółce cywilnej należy rozumieć ogół praw i obowiązków wspólnika związanych z uczestnictwem w spółce i wyznaczających treść stosunku prawnego członkostwa. Natomiast samo „członkostwo” w spółce cywilnej, to pewne uproszczenie myślowe. Skoro członkostwo dotyczy uczestnictwa w określonej strukturze, jednostce czy podmiocie, a spółka cywilna jako stosunek zobowiązaniowy, choć nietypowy, takim odrębnym od wspólników bytem nie jest, to nie można nabyć „członkostwa” w spółce cywilnej. Wobec tego, uzyskanie statusu wspólnika w spółce cywilnej niezależnie od tytułu tego nabycia związane jest jedynie z nabyciem uczestnictwa w gromadzonej wspólności majątkowej. Każdy ze wspólników nabywa ogół praw i obowiązków związanych z uczestnictwem w spółce cywilnej²⁹.

4. Zmiany podmiotowe w spółce cywilnej a dziedziczenie

Ustawodawca w art. 872 k.c. zawarł wyjątek od zasady trwałości składu osobowego spółki cywilnej. Stosownie do treści art. 872 k.c. można zastrzec, że spadkobiercy wspólnika wejdą do spółki na jego miejsce. W wypadku takim powinni oni wskazać spółce jedną osobę, która będzie wykonywała ich prawa. Dopóki to nie nastąpi, pozostali wspólnicy mogą sami podejmować wszelkie czynności w zakresie prowadzenia spraw spółki. Tym samym uczestnictwo w spółce cywilnej powstaje m.in. poprzez wejście na mocy postanowień umowy w miejsce zmarłego wspólnika jego spadkobierców. Słowna redakcja art. 872 k.c. nie budzi wątpliwości i w tej sytuacji spadkobiercy zmarłego wchodzi do spółki z mocy prawa³⁰. W aktualnym stanie prawnym³¹ brak jest umownego uregulowania niniejszej kwestii, z chwilą śmierci wspólnika wygasa jego uczestnictwo w spółce.

W świetle art. 922 § 1 k.c. spadek stanowi ogół majątkowych praw i obowiązków zmarłego. Prawa i obowiązki wspólnika związane z uczestnictwem w spółce cywilnej są ściśle związane z jego osobą i jako takie nie wchodzi w skład spadku. W kontekście praw i obowiązków, jakie mogą wchodzić w skład spadku, można bowiem wyróżnić te prawa i obowiązki, które są dziedziczne i ich podmiotem był spadkodawca (cywilnoprawne, majątkowe, niezwiązane ściśle z osobą zmarłego i nieprzechodzące

29 I. Hasińska, *Charakter...*, *op. cit.*, s. 195-210.

30 S. Grzybowski, *System...*, *op. cit.*, s. 830.

31 Stan prawny regulacji na dzień 30 lipca 2017 r.

na inne osoby niezależnie od tego, czy są spadkobiercami), prawa i obowiązki, które nie podlegają dziedziczeniu (niemające charakteru cywilnoprawnego, niemajątkowe, ściśle związane z osobą spadkodawcy bądź przechodzące na określone osoby niezależnie od tego, czy są spadkobiercami) oraz prawa i obowiązki, które nie ciążyły na spadkodawcy, a należą do spadku, w szczególności prawa i obowiązki majątkowe ze stosunku prawnego, którego podmiotem był spadkodawca, a który wygasł w chwili jego śmierci³². Zatem do spadku po zmarłym wspólniku spółki cywilnej wchodzi prawa majątkowe powstające w razie wystąpienia wspólnika ze spółki. Zostały one uregulowane w art. 871 kc. Toteż stosownie do jego brzmienia spadkobiercy będą dziedziczyć roszczenie o spłatę oraz wierzytelności powstałe po stronie wspólnika, a w szczególności o wypłatę części zysku³³.

Samo wejście spadkobierców w miejsce zmarłego wspólnika nie jest dziedziczeniem. Zazwyczaj prawa zbywalne są jednocześnie prawami dziedzicznymi, a prawa niezbywalne nie podlegają dziedziczeniu³⁴. Dziedziczność prawa oznacza, że po śmierci osoby uprawnionej, czy to na mocy ustawy czy testamentu, przechodzi ono na określone inne podmioty. Wówczas następuje zmiana podmiotu prawa w trybie dziedziczenia³⁵. To następstwo prawne po zmarłym ma charakter sukcesji uniwersalnej. Przedmiotem dziedziczenia jest cały majątek zmarłego stanowiący swoistą całość (spadek). Przez dziedziczenie (spadkobranie) należy więc rozumieć przejście ogółu praw i obowiązków osoby zmarłej na jedną lub kilka osób zwanych spadkobiercami. Względem spadku spadkobiercy zajmują taką pozycję, jaką miał zmarły³⁶. Spadek otwiera się z chwilą śmierci spadkodawcy. Spadkobierca nabywa prawo do dziedziczenia uważane za prawo podmiotowe do spadku, traktowane jako pewna całość. Od chwili otwarcia spadku określone prawa i obowiązki zmarłego wchodzi więc do majątku spadkobierców. Nabycie spadku następuje bez potrzeby podejmowania jakiejkolwiek czynności po stronie spadkobiercy. Może on nawet nie wiedzieć, że został spadkobiercą. Warto zwrócić też uwagę na charakter prawny dziedziczenia. Potencjalnym spadkobiercom do momentu otwarcia spadku nie przysługują żadne uprawnienia w stosunku do przyszłego spadku³⁷. Wobec powyższego, prawo do dziedziczenia to prawo podmiotowe bezwzględne, zbywalne i przysługujące każdemu,

32 R. Ślabuszeński, Przynależność praw spółkowych w spółce jawnej do majątków małżonków, Warszawa 2015, s. 134-135.

33 K. Kopaczynska-Pieczniak, Komentarz do art. 872 Kodeksu cywilnego, (w:) A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania – część szczególna, Warszawa 2014.

34 Z. Radwański, A. Olejniczak, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2011, s. 97.

35 M. Pyziak-Szafnicka, Prawo podmiotowe..., *op. cit.*, s. 76.

36 M. Pazdan, (w:) K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, Komentarz, t. II, wyd. 3, Warszawa 2003, s. 697.

37 A. Kawałko, (w:) B. Kordasiewicz (red.), System Prawa Prywatnego, t. 10, Prawo spadkowe, wyd. 3, Warszawa 2015, s. 6-11.

kto spadkiem włada³⁸. Krąg spadkobierców wyznacza przy dziedziczeniu testamentowym wola spadkodawcy, natomiast przy dziedziczeniu ustawowym wola ustawodawcy. Prawo polskie nie przewiduje innego tytułu do dziedziczenia niż testament i ustawa³⁹. Również nie jest znana taka podstawa powołania do całości lub części spadku jak umowa czy uchwała⁴⁰. Tym samym ustawodawca w art. 1047 kc. zasadniczo zakazał zawierania umów o spadek po osobie żyjącej. Mając więc na uwadze powyższe, ponownie należy podkreślić, iż wejście w miejsce zmarłego wspólnika następuje z woli ustawodawcy, który przewiduje możliwość wejścia poprzez zamieszczenie takiej klauzuli w umowie spółki.

Pojęcie „spadkobiercy” służy oznaczeniu osób wchodzących do spółki w miejsce zmarłego wspólnika. Ich wejście następuje z mocy prawa, ale w aktualnym stanie prawnym dzieje się tak wówczas, gdy na podstawie postanowień umowy spółki przewidziano taki skutek śmierci wspólnika. Nie ma znaczenia ich tytuł powołania do spadku. Wobec brzmienia art. 872 kc. nie jest wymagana ich zgoda na wejście w miejsce zmarłego, tym samym odmowa uczestnictwa w spółce. Spadkobiercy mogą jednak odrzucić spadek. Swój brak woli uczestnictwa w spółce mogą też wyrazić poprzez wypowiedzenie udziału „z ważnego powodu”⁴¹. Prawa zmarłego wspólnika z tytułu uczestnictwa w spółce spadkobiercy mogą wykonywać wspólnie. Na tle takiej sytuacji w doktrynie sformułowano pojęcie „wspólnika zbiorowego” czy też „wspólnika łącznego”. Ma ono zastosowanie wówczas, gdy spadkobierców wstępujących na miejsce zmarłego jest kilku, zaś prawa, które miał zmarły wspólnik, służą wszystkim spadkobiercom wspólnie⁴². To z kolei miałyby odnosić taki skutek, że liczba wspólników w spółce nie zmienia się⁴³. Spadkobiercy wstępują łącznie w sytuację prawną zmarłego, stają się podmiotem stosunku wspólności łącznej, solidarnie z dotychczasowymi wspólnikami odpowiadają za zobowiązania spółki. Wchodzą w uczestnictwo zmarłego, a zatem spadkobiercom przysługują te same prawa i ponoszą te same ciężary co zmarły, odpowiadają za zobowiązania, za które on ponosił odpowiedzialność⁴⁴. Spadkobiercy powinni wskazać pozostałym wspólnikom jedną osobę, która będzie wykonywała ich prawa. Takim wspólnym przedstawicielem może być zarówno jeden ze spadkobierców, jak i osoba trzecia. Do czasu jego wskazania, pozostali wspólnicy mogą podejmować samodzielnie wszystkie czynności wcho-

38 A. Szpunar, Uwagi o pojęciu dziedziczenia, „Rejent” 2002, nr 5, s. 13.

39 K. Kruczałak, (w:) K. Kruczałak (red.), Kodeks spółek handlowych. Komentarz, Warszawa 2001, s. 106.

40 J. Gwiazdomorski, Prawo spadkowe w zarysie, Warszawa 1985, s. 54.

41 S. Grzybowski, System..., *op. cit.*, s. 830.

42 W. Wyrzykowski, P. Pinior, Śmierć wspólnika spółki jawnej a kontynuacja działalności spółki, „Prawo Spółek” 2008, nr 2, s. 32.

43 J.P. Naworski, Śmierć wspólnika dwuosobowej spółki jawnej, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 1, s. 57.

44 K. Kopaczynska-Pieczniak, Kodeks cywilny..., *op. cit.*, Lex 2014.

dzące w zakres prowadzenia spraw spółki. Dotyczy to spraw należących zarówno do zwykłych czynności spółki, jak też przekraczających zakres zwykłych czynności. Zasady te obejmują również umocowanie pozostałych wspólników do reprezentowania spółki.

Mając na uwadze brzmienie art. 872 kc. wskazać należy, iż przedstawiciel spadkobierców jest ustanawiany do wykonywania ich praw. Osobiście spadkobiercy wykonują obowiązki związane z uczestnictwem w spółce, np. obowiązek lojalności czy współdziałania. W treści art. 872 kc. ustawodawca, ustanawiając obowiązek wskazania osoby do wykonywania praw, posługuje się określeniem spadkobiercy. Wobec tego, w przypadku gdy po zmarłym wspólniku pozostał jeden spadkobierca nie ma potrzeby wskazania osoby do wykonywania jego praw. Mimo braku wyraźnego wskazania w tej kwestii, należy zgodzić się z poglądem, że wypowiedzenie udziału w spółce przez przedstawiciela spadkobierców wymaga ich jednomyślności. W braku jednomyślności można przyjąć, że spadkobierca, który nie chce dalej uczestniczyć w spółce, może indywidualnie i ze skutkiem co do samego siebie wypowiedzieć swój udział⁴⁵.

5. Zarząd sukcesyjny a spółka cywilna w projekcie⁴⁶ ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej

Z dniem 1 stycznia 2018 r. ma wejść w życie ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Wprowadza ona instytucję dobrowolnego zarządu sukcesyjnego. W swojej istocie polega on na tymczasowym powierzeniu jednej osobie zarządu przedsiębiorstwem w spadku. Przy czym ustawodawca co do statusu zarządcy sukcesyjnego przewiduje konstrukcję zastępstwa pośredniego. Polega ona na dokonywaniu czynności prawnych przez zastępcę we własnym imieniu. Jednakże zastępca działa na cudzy rachunek i finalnie skutki jego działania powinny zostać przeniesione na zastąpionego⁴⁷. Ustanowienie zarządu sukcesyjnego ma umożliwić ciągłość działalności przedsiębiorstwa. Jednocześnie jego celem jest zachowanie integralności działalności w okresie pomiędzy śmiercią przedsiębiorcy a zakończeniem procesu spadkowego.

Projekt ustawy zawiera rozwiązania, które umożliwią skorzystanie z instytucji zarządu sukcesyjnego w spółce cywilnej. W rozdziale 4 tejsz ustawy w art. 35-39 przewidziano bowiem możliwość ustanowienia zarządu sukcesyjnego w przypadku śmierci wspólnika spółki cywilnej. Zaznaczyć należy, iż projekt ustawy zawiera rozwiązania zarówno w sytuacji, gdy w umowie spółki cywilnej zastrzeżono, że spad-

⁴⁵ S. Grzybowski, *System...*, *op. cit.*, s. 831.

⁴⁶ Projekt z dnia 14 lipca 2017 r.

⁴⁷ Zob. uzasadnienie projektu ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej, <http://firmyrodzinne.pl/download/ust-sukcesyjna/uzasadnienie.pdf> (data dostępu: 12.10.2017 r.).

kobiercy przedsiębiorcy wejdą do spółki na jego miejsce, a także kiedy w umowie brakuje takiego zastrzeżenia. Dotychczas kwestię tę regulował wyłącznie art. 872 kc. W pierwszym przypadku, gdy w umowie spółki zastrzeżono, że spadkobiercy wspólnika wejdą do spółki na jego miejsce, a nie wskażą oni spółce jednej osoby, która będzie wykonywała ich prawa, ustawodawca przewiduje możliwość ustanowienia zarządu sukcesyjnego i wówczas prawa spadkobierców przedsiębiorcy w spółce będzie wykonywał zarządca sukcesyjny. W takim przypadku zarządca sukcesyjny od dnia ustanowienia zarządu sukcesyjnego ma być uprawniony i zobowiązany do prowadzenia spraw spółki oraz jej reprezentacji na dotychczasowych zasadach dla zmarłego wspólnika. Natomiast w sytuacji, gdy w umowie spółki brakuje zastrzeżenia, że spadkobiercy przedsiębiorcy wejdą do spółki na jego miejsce, a został ustanowiony zarząd sukcesyjny, wówczas spadkobiercy wspólnika wejdą do spółki na miejsce przedsiębiorcy, jeżeli pozostali wspólnicy wyrażą na to zgodę. W takim przypadku zarządca sukcesyjny będzie uprawniony do prowadzenia spraw spółki oraz jej reprezentacji na dotychczasowych zasadach dla zmarłego wspólnika od dnia wyrażenia zgody przez wszystkich pozostałych wspólników. Przy czym, jeżeli wspólnik nie wyrazi sprzeciwu na piśmie w terminie czternastu dni od dnia otrzymania zawiadomienia o ustanowieniu zarządu sukcesyjnego, będzie to oznaczać, że wyraził zgodę. Oświadczenie w przedmiocie zgody albo sprzeciwu wobec wejścia do spółki cywilnej spadkobierców przedsiębiorcy ma zostać złożone przez pozostałych wspólników zarządcy sukcesyjnemu. Pozostałym wspólnikom do czasu wyrażenia zgody lub upływu terminu będzie przysługiwało prawo do samodzielnego podejmowania wszelkich czynności w zakresie prowadzenia spraw spółki.

Dodatkowo podnieść należy, iż ustawodawca przewiduje również rozwiązania na wypadek śmierci wspólnika w stosunku do wydanej decyzji administracyjnej. Decyzja, której adresatem jest przedsiębiorca będący wspólnikiem spółki cywilnej, związana z działalnością gospodarczą prowadzoną w formie spółki cywilnej, ma nie wygasać z chwilą śmierci przedsiębiorcy.

6. Uwagi końcowe

Jak widać, osobowy charakter spółki cywilnej determinuje zasady wejścia spadkobierców zmarłego wspólnika w jego miejsce. W chwili śmierci wspólnika spółki cywilnej wygasa jego uczestnictwo w tym stosunku. Prawa i obowiązki wspólnika związane z uczestnictwem w spółce są ściśle związane z jego osobą i nie wchodzą w skład spadku. Wejście spadkobierców w miejsce zmarłego wspólnika stanowi wyjątek od zasady niezmienności składu osobowego spółki cywilnej i nie jest dziedziczeniem. Ustawodawca polski nie przewiduje innego tytułu do dziedziczenia niż testament i ustawa. Nie wymienia też wśród podstaw powołania do całości lub części spadku umowy czy uchwały. Aktualnie w sytuacji braku zastrzeżenia o kontynuowaniu spółki ze spadkobiercami zmarłego, spółka dwuosobowa ulega rozwiązaniu

z mocy prawa, a w spółce wieloosobowej do spadkobierców zmarłego znajdują zastosowanie zasady dotyczące wystąpienia wspólnika ze spółki. Nawet w sytuacji gdy spadkobierców wspólnika jest kilku, to skład osobowy spółki cywilnej nie zmienia się, gdyż spadkobiercy wchodzić do spółki łącznie jako „wspólnik zbiorowy”, uczestnicząc w niej tak jak „jeden wspólnik”. Tym niemniej podkreślić należy, iż dotychczasowe rozwiązania ulegną modyfikacji z dniem wejścia w życie ustawy o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej.

Wprowadzenie zarządu sukcesyjnego w spółce cywilnej zapewni kontynuowanie funkcjonowania spółki na dotychczasowych zasadach. Jednocześnie umożliwi prowadzenie działalności przez spółki dwuosobowe. Nie mniejsze znaczenie ma także czas, w którym zarządca przystąpi już do działania. Aktualnie spadkobiercy zmarłego wspólnika, zanim podejmą wykonywanie swoich praw, powinni uzyskać postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku wydane przez sąd, czy też notarialne poświadczenie dziedziczenia. Tymczasem zarządca sukcesyjny będzie mógł podjąć aktywność jeszcze przed ostatecznym ustaleniem kręgu spadkobierców. Ustanowienie zarządu będzie mogło nastąpić zarówno za życia wspólnika, jak też przez osoby uprawnione po jego śmierci. Istotne jest również to, że spadkobiercy zostają niejako zwolnieni z obowiązku wskazywania swojego przedstawiciela, a funkcję tę wobec ich bierności przejmie zarządca sukcesyjny. Ma on tymczasowo wejść w rolę zmarłego wspólnika. Zarządca sukcesyjny od dnia ustanowienia zarządu sukcesyjnego będzie uprawniony i zobowiązany do prowadzenia spraw spółki oraz jej reprezentowania. Istotne znaczenie ma także przewidywana możliwość kontynuowania spółki ze spadkobiercami zmarłego wspólnika w okolicznościach braku stosownego zastrzeżenia w umowie spółki. Jednakże w takiej sytuacji na przystąpienie do spółki spadkobierców zmarłego wspólnika wyraźnego przyzwolenia będą musieli udzielić żyjący wspólnicy.

BIBLIOGRAFIA

- Frąckowiak J., Jednostka organizacyjna jako substrat osoby prawnej i ustawowej, (w:) Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana, Kraków 2005.
- Frąckowiak J., Konstrukcja prawna spółki cywilnej, (w:) *Ars et usus*, Księga pamiątkowa ku czci sędziego Stanisława Rudnickiego, Warszawa 2005.
- Frąckowiak J., Spółka jako podmiot gospodarczy, Podmiot gospodarczy – kilka uwag o konsekwencji wyodrębnienia tej kategorii podmiotów w prawie cywilnym, Wrocław 1995.
- Grzybowski S., System prawa cywilnego, t. 3, cz. 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1976.
- Gwiazdomorski J., Prawo spadkowe w zarysie, Warszawa 1985.
- Hasińska I., Charakter prawny spółki cywilnej na tle historycznym i prawnoporównawczym, Poznań 2016.
- Hasińska I., Dopuszczalność zmian podmiotowych w ramach stosunku spółki cywilnej, (w:) L. Moskwa (red.), *Wybitni polscy i rosyjscy cywiliści*, Poznań 2015.
- Herbet A., Spółka cywilna. Konstrukcja prawna, Warszawa 2008.

- Herbet A., (w:) A. Szajkowski (red.), System Prawa prywatnego, t. 16. Prawo spółek osobowych, Warszawa 2008.
- Jędrzejewska A., Zagadnienia konstrukcyjne spółek osobowych – członkostwo, „Przegląd Prawa Handlowego” 1994, nr 2.
- Kawałko A., (w:) B. Kordasiewicz (red.), System Prawa Prywatnego, t. 10. Prawo spadkowe, wyd. 3, Warszawa 2015.
- Koch A., Napierała J. (red.), Umowy w obrocie gospodarczym, Kraków 2006.
- Kopaczyńska-Pieczniak K., Komentarz do art. 872 Kodeksu cywilnego, (w:) A. Kidyba (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania – część szczególna, Warszawa 2014.
- Korzan K., Spółka cywilna w kontekście praktyki notarialnej, „Rejent” 1999, nr 10.
- Korzonek K., Rosenblüth I., Kodeks zobowiązań. Komentarz, t. I, Kraków 1936.
- Kremis J., (w:) E. Gniewek (red.), Kodeks cywilny, Komentarz do artykułów 535-1088, t. II, Warszawa 2004.
- Krucalak K. (red.), Kodeks spółek handlowych. Komentarz, Warszawa 2001.
- Lic J., Warunki prawne uznania podmiotowości spółki cywilnej, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 3.
- Longchamps de Berier R., Uzasadnienie projektu Kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu art. 1-167, Warszawa 1934.
- Longchamps de Berier R., Zobowiązania, wyd. 2, Lwów 1939.
- Naworski J.P., (w:) T. Siemiątkowski, R. Potrzeszcz (red.), Komentarz do kodeksu spółek handlowych, Spółki osobowe, Warszawa 2001.
- Naworski J.P., Śmierć wspólnika dwuosobowej spółki jawnej, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 1.
- Pazdan M., (w:) K. Pietrzykowski (red.), Kodeks cywilny, Komentarz, t. II, wyd. 3, Warszawa 2003.
- Pyziak-Szafnicka M., Prawo podmiotowe, „Studia Prawa Prywatnego” 2006, nr 1.
- Radwański Z., Uwagi o zobowiązaniach trwałych (ciągłych) na tle kodeksu cywilnego, „Studia Cywilistyczne” 1969, t. XIII-XIV.
- Radwański Z., Olejniczak A., Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2011.
- Rudnicki M., (w:) R. Szczepaniak (red.), Nowe prawo spółek, Gorzów Wlkp. 2001.
- Słabuszewski R., Przynależność praw spółkowych w spółce jawnej do majątków małżonków, Warszawa 2015.
- Stecki L., (w:) J. Winiarz (red.), Kodeks cywilny z komentarzem, t. 2, Warszawa 1989.
- Szpunar A., Uwagi o pojęciu dziedziczenia, „Rejent” 2002, nr 5.
- Wiśniewski A.W., Prawo o spółkach. Podręcznik praktyczny, t. I. Wiadomości ogólne. Spółki osobowe, Warszawa 1990-1992.
- Wiśniewski A.W., Uważaj na kodeks (2). Spółka jawna i spółka w organizacji – ułomne osoby prawne? Niejasności ułomności, „Gazeta Wyborcza” 2001, nr 39.
- Wyrzykowski W., Pinior P., Śmierć wspólnika spółki jawnej a kontynuacja działalności spółki, „Prawo Spółek” 2008, nr 2.